

Ser 21₀

12-13000

25 OCT 1937

9 (1937)

P.P.L-62

K44/2

AM/1/1/2

Venda' e: Eva Mivhoso Mirabé.

S. M. Dzinani

P.O. Sibasa

Printed

'Lushala lia munwali.
 uyu mukalaha ndi ene Mbidi.
 Khotsiawe ndi Tshivhase.
 Makulu wawe ndi NemaKanga
 wa u vhidza Shilala uri a de
 u dzula Dveni. Ndi ene makhulu-~~huku-~~
 kuku washu. Uyu we nda dzula
 nae henepha ndi murathu wa
 khotsianga. Mneanga ndi iwana
 wa ha Nyamiri-minaka-phetho, wa
 ha Dige gise Tshivhasa, ndi masingo.
 Khotei ndi Madzihani. Vha mutale
 wa Shovhela vha tshi-boa-whatete,
 vha tshilavulu vha sa nwi madi
 a mutale.

ndi nne:
 Mukhesi Stephanus Maimela Dzihani
 Rakubwanana balea-mato
 vha hulu-vha-sa-u-lata-
 vha-ri-ndi-pheleha.

I.

1. Venda' ndi shango la Vhavenda. Vho dzula khaiso kale - kale. duambo lwavho ndi duvenda kana Ishivenda. Shango ya Vhubva - duvha hufua thavha dza Lumbelule na Lungwe, hu pfi: ndi Vhumbedzi u swikela kha thavha dza ha Luvhambi, Ihenqwe, ha Makuya - tshetshe, na ha Ishikunda - malema na Tefe; vhatu ndi Vhambedzi vha amba ho Lumbedzi kana Ishimbodzi.

2. Vhu kovhela; ndi thavha dza (Swobani) Tautpansberg, vhatu vha amba Luilafuri vha pfi: Vhailafuri. Ishitandani, ha Kutama, Senthumule, ha Givhi, Luonde Phahwe na Nzhelele ndi Vhailafuri, luambo ndi Luilafuri kana Ishilafuri.

3. ~~Vhubva~~ **Ishiphembe**: ndi thavha dza Ishimbuppe na Luadzimba nombe na nqwe - khulu. Hone ho dzula Vharonga. Vha amba duronga kana Ishironga.

4. **Dechhula** ndi Vhutavha - teindi, ho di-tikedza nga thavha dza Lumbelule na mulamulo wa Vhembe. Dzimanuli, ha madala Sane mustidzidi; vhatu vha amba kutavhatindi kana Ishitavateindi.

Venda' naho li na tekakha dzene dzi, luambo lwavho luthihi, ndi duvenda. Khosi yavho ndi muthu muthihi, o vhusaho vhatu vhothe. Vhavenda vha na dzithavha na mitupo na zwiila. Mitupo na thavha zwi talutkedza vhudzulo ha kale ha vhomakhulu - kukur wa kale-kale. Mitupo ndi muanano wa lushaka lwa vhatu.

Vhuhosi ha Lushimbi.

Lushimbi o bva Malungedzi a wela Vhombi
 a da a dzula ha Lushimbi a vha khosi
 o luvhiwaho, o dirhiwaho mashangoni
 a kule-kule. Ene o vha e khosi, e munisi
 wa mvula. Vhathu misi shango le omelela
 vho rumela khoe zwiifhiwa zwa u luvha
 mvula. Vharwe vho bvisa nngu, vharwe
 kholomo, vharwe vha re na mashango
 vho bvisa vhananyana vharwe na zvirwe
 zwiifhiwa u takadza Thovhela u ri a vha
 pee mvula. Misi vho luvha mvula ya
 na, vho 'ton mu ofha vha mu fulufhela
 vhu kuma-kuma.

Thovhela ya Lushimbi.

Vhutambo ha Thovhela hone ha u luma
 iwa ha muswa, ho vha hu tshi fhulwa
 mu fha nga vhananyana vha zwipofu,
 wa luvhwa, wa gulwa. Musi vha tshi
 tomba, tshikona tshi a lila nga
 madekwana u swi kela musa halwa
 ho vhibva hu tshi shelwa mpambo
 kha mafumo na zwitungulo. Thungu ya
 mpambo i tshelwa kha kholomo
 ho kuvhangana vha luvhaka. Tshifhe
 mufari wa thungu u do bula madzina
 a vha kale a tshi funzedzelwa nga
 vharwe na nanga a ri: "Ndi a
 ni fha zwiliwa izwi zwiswa nothe
 ngahurwi ni le ni takale. Dwe Magede,
 makhulu, na vhana vhar, na Dwe

Ihimudi, ni mbe la henefta; Ni fhiwa nga
nne muduhulu wamu, na nne-who nditakele
na zaitope zwanu. Khuno ndi hanga:

miphululu i a sila. Shikona Vandani
mukosi wo takuwa zwenozwo ho tangana
mavhilihili. U a bvula unda u tanga
shikona munna wa u dzula zwavhudi
o shoshelaho thafu dzawe nga madehe,
o vhothaho mudali na zvitungula nthha
ha milenzhe ya mato. O fukaho sila
lo lukwaho la mudali wa Venda. O
di-tamaho mukuloni nga vbulungu
ha Denga na ha madi. Wa nguwane
yo lunghedzwaho nungu dza nungupfa.
Vhakegulu vha gidima phanda hawe
vha adza phale dzavho uri a kande
khadzo a si kande buse nga nayo
dzawe. Vhananjana vha bvula thahu
dzavho vha dzungudza mashaphu.

Vha khoda vha ri "mutuka-mutshena,
Ranu gupfa-ya-vhasidzana. A tshi
rembuluwa dzila nungupfa dze: 'Tshoko,
'tshoko'. A' tama muive nwananyana
a mu kapea nga sila lawe, u vho vha
mutanuri wawe. Zwenozwo u kutelwa a
ya musanda. Luvhimbi o fhedza u tanga u
bwa fhasi nga zika a li nwa a takuwa
a vhujelela hayani a tshi kanda kanda kha
maalona dziphate.

U fhela ha vuhosi ha Luvhimbi.

Muhoso wa Luvhimbi wo fheliswa nga wa
Dimbanyika wa Mambo o bvaho Vhakalanga
a da a dzula Nzhelele Dzata, a luvhisa

Shango la Venda.

Lushaka lwa fhandakana thaka mbili.
 Lushaka lwa mbedzi lwa fhandakana nga
 vhubati vhanwe vha tenda u luvha
 Dimbanyika. Vhenevho vho tendaho u
 luvha vha vhidzwa nga vhalo vho salaho
 vho hanaho u luvha, haffi: Ni mbedzi
 thukhu nge na ri shandukela ni pfi
 Twiona, no omela dzithoho dzanu
 na kha lushaka lwa mbedzi khulu.
 mbedzi khulu ndi ngwona khulu. Ni vha
 dzivha la manaledzi vhatuku kha la
 Fundudzi.

Luvhambi u buviswa shango.

Luvhambi o kundedzwa nga vhubosi
 ha Dimbanyika a fariwa a si vhubawe
 nge vha ofha uri u nisa mvula. Vha
 amba nae vha ri: "U mbedzi, vime
 ri madingo, ri vhana Mambu. Iwe
 u pfi: "Tshibvula - pasi" U nanga yashu
 ya u nisa mvula. O vhana uri a
 hu tshel na iwe ndila, zwotthe
 zwo mu vhiphela, a tenda a vho
 dzula i nanga ya musanda ya u
 nisa mvula. Domba na vhuba na
 thondo ndi mishumo yo itwaho
 nga Luvhambi. Twino nga vhuba
 zwa vho tanganedzwa zwa vha
 zwa Dzata. ndi hone u fhela
 ha muvhuso wa mbedzi. Lushaka
 ulu lu mianzwi ha Tshisinarhute.

Mutupa.	Thavha - Vhubwa.	Tshiilelwa.
Singo	nghelele, Dzata, Vhu kalanga.	Vha ila musingo wa ndou, na mutshila wa mbudzi mbudzi i tomotwa mutshila i tshi tshila, ya kona u viiwa, wa otshwa wa liwa nga vha muiwe mutupa
Dau	Tshiheni, Tshakhuma	
Mbedzi	Ha tshimbi malungdzi. Vhu kalanga.	
Dzivha	Tshilovulu, Tshilwa-ohatete.	Vha ila madi a mutale, Fundudzi manaledzi. Nqwena
Ndou	Ha mashamba.	Vha ila murutsho wa mahuyi na magala-nga-pasi.
mufa-madi	Vha Tshidzi vhe.	Vha ila kuivha- muronzhe, phinimini na lu nzha amphaa
mukwe vho		Vha ila tshivha- muronzhe na phini- mini na lu nzha amphaa .
mulor kedzi	Vhuio vhe dzi.	Vhaila-nzhivha
Mulandzi	Swaziland.	
munyai	Vhu kalanga	Vha ila thende ya
matidze	Luonde.	lufs.
Kwindá' (tshavhumbwe).		vhaila-mutshila wa mbudzi.

U da ho Dimbanyika Vengá.

Dimbanyika ndi Dyamben o lvaho
 Vhukalanga a da Vengá. O swika Vengá
 e na vhanwe vhatu vho mu kutaho,
 e na mombwa dzawe khulu dzi edanaho
 na mavhoda a kholomo na vhura na
 misewhe yo fhomiwaho vhutulu na
 mikutsa ya mafumo. Vho vha vhe
 vhaqwimi vha dziphuka na dzindou.
 Vho ri u swika kenefho mulamboni
 wa Nzhelele, vha wana ndou dzo
 dala vha fhata mushasha wavo
 dzata. Dzindou dzo vhulawa, ha
 vhenywa dzinama midzonga ya
 nembeledzwa kha miri ya 'ton
 tewuka ye "ngundu - ngundu". Mbimba'
 dza wana tshifhefho tshadza tsha
 nama, dza lelemela hone misi yotse
 sa dzo fwiwaho. Mbimba', kana
 nzhelele ndi dzina lithihi li ambaho
 tshinoni tshi vhulayaho zwiuwe
 tsha la. Vhanwe vha ri: luvhimbá.
 Luvhimbá lu fhira lurwanzhivha.
 Dzina la mulambo wa Nzhelele
 na Nzhelele ndi uri fhethu ha
 dzimbimba', ho dalaho vuvhimbá.
 Dyamben na Dimbanyika aya
 ndi madzina a Tshikalanga. Nga
 Tshivengá Dyamben, ndi "Vele"
 Vele la mben. "Dimba" = Rola, kana
 tiba, nyika. = shango. Dimbanyika =
 Tiba-shango kana, Rola-shango.
 mlambo = Khosi, Thovhele.

mambo ndi khosi a Dyamben wa ~~Khobela~~
~~Dzimbalwa~~, kana Mabuso-a-Dzibha.

Iho kanukisaho vathu nghelele mikondeni
mitangaumani ndi hetshi: nga madekwana
khosimunene wa khosi o vha a tshi fara
thandanda yawe a i lidza, khosi ya takuwa
ya pembela yo fara mafumo na vhura na
misevhe, nga pfumo ya runga fhasi ya sumba
nthá ya givhagivhedza ya runga hafhu
fhasi ya yangwa nga lulimi. Thandanda
yo tshenusa vathu nga maanda vha
ofha ngauri ya lila yo vha i tshi namula
mbilu ya dimbanyika. Dzina la thandanda
yeneyo vha ri ndi: ngoma-lu-ngu-nde.
yo lila vathu vho fhanduwa dzi-
mvalo nga nyofho vathu vha livhisa.
vha da vha fhata mitcheto na dzippamo
dza khosi ha fhatawa mitcheto mukulu
wo tanga mudi na mitcheto miuwe
ya tanga mikoto ya mudi na u
fhandakanya masia. Khoro dza vha
mbilu ya ngomu i serwaho matombo
malappu yo livhanaho na miuwe mitcheto
wo thivhaho pfamo dza u thoma na
tshivhambo tsha musanda. mitcheto uyo
na miuwe i na mavhona a né muthu
e nga ngoma a kona u vhona wa
nga nda. Zwo' vhipha, misevhe i a
poswa nga kha enea mavhona.
kha khoro yenei ndi hone hu lilaho
tshikona, nga thungo ya tsha ula ndi
thondo na sia la mundalamo nwana
muhulwane wa musanda, ndumi.

Ukhakha ka Muzalama

~~Ukhakha ka Muzalama~~
 dimbanyika Dyamben, Vele ndi ene
 ane' vha tshi humela vha ri wa
 mmbwa dza madali tshhelele ngauri
 mmbwa dzawe dza vha dzo ambadwa
 mashaphu a madali tshhelele mashanga
 marwe a vhuswa nga ene. Vha ofha
 ngoma-lingu-nde, vha ri: ya lila
 vhatshu vha a fa lushaka lwa vha-
 ngona lwo dzulako kha lino shango
 lwo fhela, ho tou sala zwindali zwa
 ndi marubi fhedzi a wanalaho vho.
 Lufhai wa Dzingabe ha Tshabuse
 ndi mungona na huiwe vha di vha
 hone, vha ro nga dzima misanda, vha
 nga vha lushaka lwa mbedzi lwe
 ra pfa mafungo alwo nga khosi.
 Luvhambi a vha maliwi musanda
 ngauri vha vha ofha uri khamusi
 nga vha mala ndo do dooha vha
 vusa lushaku ulu lwa vusulusa
 mubuso walwo wa mbedzi.

Mahosi marwe matuker
 a luvha nga u bvisa vhananyana
 vharho vha re a khosi. Magota a
 bvisa ndurho ya zwiqwa — mikumbi
 na halwa. Gota li isa mukumbi wa
 mulumo, khali mbili, quler ndi khali
 dza fumi, zwiqungu ndi khali mbili.
 Huiwe vha a luvha nga mitshelo miomwa
 kana madzingwa a miri. Gota li kwevha
 musanda, lone li tangedza zwa vhakoma,
 vhakoma vha tangedza zwa vhalanda.

mukoma a nga tangeredza mikumbi na
 mitsho na madzimba a la, ene a brisa
 ngu — tshikono a isa musanda a ri
 ndo da u suma musanda kha gota lawe.
 Gota li nga tangeredza zwa vhakoma
 vhawe, ene tenda a do divha u isa
 kholomo musanda ya u suma miri ya vhatshu
 kha vhanu vhayo.

Dyamberu o kona u vhusa na u
 ladza shango la Venda nga ndivho
 yawe na nge vhatshu vha ofha ngoma
 lungunde yawe. Ho fhela mirwaha minghi
 khosi a tshi pfana na magota awe a
 shango la Venda. U nga o vhusa vhatshu
 vhawe nga u vha fusha, vho mu funa
 vha mu luvha nga mbilu dzavho.

U di-hudza ha Mundalamo hu tula u wa.

Henepho tsini ha musanda Dzata hu na
 mulambwana wo fhandaho mudi nga thungo
 ya vhuba-dvha u no pfi Gadabi. Mulambo
 uyo vho fhata khawo u itela uri arali
 maswina a tshi vha khakhedzela ngomu
 vha si shae madi a u nwa. Ndi hone
 hone ha pfi: Muriwe musi Dimbanyika o
 tcela hone uri a di-ambuse. Oswika
 madini a bvula thathamabe yawe
 — tshimbarappunda — ngululu na
 sila na nguwane a zwi vhea kha kusunguzi
 a dzhena madini. Mundalamo we muhumbulo
 wawe wa vha wo no di vhumba vhuhoshi
 nga ethe a ri: "Shumbu - Shumbu dzila
 phala dza mune wawe, a di-tama ngadze
 a dzhena mudini a mona nawo, o fara

31. tshifano na musanda — lubonda la mungu.

Vhaphan akadzi na vhatamuni na vhabulwane vha
vha mu vhora, vha kamuka nga maanda, vha
hanganeza nge vha si vhone khosi we a vha
a tshie ngomu madini. A tshi lva madini dzila
phila dzi tshie na Mundalamo. Ndi hone
Mundalamo "tutuluku" ndi u disa dzi phila ha
mune wawe we a si ambe tshithu

Iha vhubulwane.

Vhabulwane vha tshi vhudza khosi uri
niwana wawe u ita zwithu-de? U vhangisa
mavu naa? U rumeledza mune wawe nga phi?
U di fhina-ni? U funa mini? U toda
u luvhiwa naa? Hone ene mune wawe
nga u sa funa uri vhatshu vha divhe
zwa mbiluni yawe, na uri a ladze
mafungo ayo nga tshavhubulwane,
a fhindula a ri: "Ndi mafundo a
Luvhimba". Vhothe a vho ngo tsha
kama u isa phanda. Mbimba Nzhelele
dza vha dzi tshi zhavhela midzonga
ya nama dzi sa phiwi, dzi sa londi
na midzonga i re' ya musanda. Ndi zwane
zwe khosi a vha fhindula ngazwo vha
mbe di tavhanya u pfa. Twa fhela
sa zwo hangweaho ha ita mirwaha,
ndi hone u khumbeka la Mutupo wa vhandalamo.

U lala gungupea ha Mundalamo.

Mundalamo ho ngo talukanya zwe
mune wawe na vho khotsimunene na
vho makhadzi vha khusa nga
dzimbileu dzawho. A vhuya a di-zuwa
a ri: "ndi fhondo la Luvhimba".

ndi a gharhuda, ndi nge fhonde la
 luwimba'. Vho zwi vhona, vha tiba
 mato na milomo vha si vhuve vhe'
 'nweni'. Vhe u vhonwa, zwi a vhonwa
 nandi, zwi ila u bulwa. A lala gungu-
 pea a si divhe zwine' zwa do bulela
 ngavhuya. Vha mu kulisa vha mu
 losha. mhliluni yawe a vbona zwo
 'ton mbo mu tea uri a huna munwe
 ndi ene wa u do dzula kha khulunoni
 ya mune wawe o di-tama nga
 thathamane ila ye a vhuva a i
 fuka. Zwo ima ngauralo u swikela
 mativha a tshi xa na u vhumbiwa ha
 khosi ntshwa.

1. U fhisa ha khosi.

Kuswitelwe kwa khosi

(a) Hu tshi ppi musanda hu na liso, vha
 amba u lwala ha khosi. vha ri khosi
 u a fhisa, kana u a dudela. Ippi la
 u lwala a li ambelwi kha khosi.
 Hu lwala muthu zwawe.

2. U dzama ha khosi. - u fa.

(b) Hu tshi ppi mativha o xa, kana khosi
 yo dzama, vha amba uri ha tshoho. U
 dzama zwi amba u sa toha vbonala, u
 tela-xela matoni a vhatu, u ngala-ngala,
 u 'ton ri dzadzadzi' ha mbo di vha ndi
 maele. U lovha ha muthu. Hone vhatu a vha
 vhudziwi uri o dzama, vha di ya vha tli lwala sa kale.

3. Kuswitelwe kwa khosi.

Murhili wa khosi a u bulewi fhasi wa
 fukedziwa naven. Hu thavhiwa mboho
 ya murhala mutshwu fhedzi, ya viiwa

tshila tshitumbu' tsha kona u rungelelwa
 ngomni hui nga madukwana. Ho fhatuwa ndwanani
 i na nwanani nga ngomni hayo wa nga nwanani
 na thangani yayo nga uale. Ya felelwa ya itwa
 marululu. Ha vhidziwa vhalo vhadzula-tini.
 vhaawikeli zwileli vho laho nae a kha di
 tshila vha a pondiwa nga u 'tou miliwa
 — u vhophiwa mukulo nga ledede muthu a fa.
 vhenevho vho vbulawaho nga u miliwa, vha
 a vhophiwa vho khotiwa milenzhe na zwanaga
 nga f bopa-vhafu, vha vheva kha marululu
 vha pfi ndi maalo — vbulalo ha khosi.
 Mitumbu wa khosi wo rungelelwa ho mukumbani
 wo khotiwa u ladzwa kha mitumbu ya
 zwileli zwawe mirwe ya vheva ngawtha.
 Khosi ha marululu hu itwa dindi la u
 do elela zwa sinaha. Tshileli tshi todaho
 u di- tshidza, ndi tshi no ri u vho na uri
 lisa ndi likulu, a zwi tsha divhalea, tsha
 mbea di yo dala kule kha linwe shango,
 ngomni a koma inwe ndila ya u ponyoka
 ngayo. Tshileli tshini vha ofha uri tshi
 do lwa tshi a kungelwa thondeni tshi
 tindinganywa tsha yo vha one maalo.
 Shime u runiwa lwendo lwa uya kule
 na vhanwe vhan' vha do mu tindinganya
 ndilani hu si divhe muthu zwauri o
 dzhenafhi. Vhatindinganyi vha nga di dotha
 vha ri: "Kine o ri relaxela ndilani ra fhima
 o vhuja ngeno hayani.
 Hu do fhela iwaha hu si na a divhaho
 u dzama ha khosi ila mitumbu i ngomni
 gwayo. Ha ndwanani yo namivaho ngomni
 na nnda. vhatu vhone a vhidziwi uri

khosi yamu yo dzama. Vhadinda vha litza
 tshikoni tshini vha ri ndi tshikumo. Vhala
 vharue vha do divha ngazwo uri mativha
 oxa. Naho zwo ralo vhatshu vha di ya u
 luvha na u hwelwa milandu yavho ya di
 hatulwa; huppi uralo, Ithovhele uri mugele
 nga a ite nga uri na uri, nga a lewise thundu
 ya murwe. Arali zwo na pfala bothe uri
 ngoho mativha oxa, hu a lugiswa duvha
 le u dzhena khosi matshwa.

Maphunga a ambako u ofha lufu.

Dimbanyika, Dyambieu Vele la mbeu,
 wa mmbwa dya madali Nzhelele mitanga-
 umani Dzata, ene huppi mmbwa yawe
 yo pfala i tshi huvhela thavhani murahu
 ha mudi bakoni i tshi huvhela mbila.
 Khosi o daba vhora hawe a mbo di
 livha herengei. Mmbwa ya mbo sungu-
 vhele ngomu bakoni, ene zwenzwo
 ndi dzhena-vho. Tombo le' ula
 murango 'kwati' ha mbo 'tshwamelele'.
 Vhatshu vho dzula vha vhora tshilengo
 hu sa vhuu muthu. Vha tevhele vha swike
 fhala bakoni vha vhora tombo fhedzi
 li sinako hako. Vha mona-mona
 vha si wane buki, mmbwa ya nga
 ngomu-ngomu i tshi ri: Ho-o-o-o!
 Vha doba zwitondo, dzirundo, na dzitindo
 dza u kora murango zve' vhu toto?
 Vha humela hazani vho tovhowa.
 Vhavenda' vho linga u dzumba lufu
 nga maano avho. Vhudzuloni ha uri
 Khosi yo dzama kana yofa, vha ri yo dzhena.

bakoni a tahi tshela mmbwa ya ya tshelela mbila,
 tombe la mu tshela ngomu.

It dzhena vhusasi.

Hu rambiwa tshikona tsha tshikumo tshi
 lilaho vhusiku na masiari. Hu vhidziwa
 mahosana na magota na vhatshu vhothe
 lushaka lwa musanda lu kushanzela
 pfamoni ya musanda yo valwa ho.
 Tazhe la Dyambeu mundalamo a sendela
 munangoni wa pfamo e na fuluphelo
 la uri u do vula ila ngwena — vothi.
 A isa tshanda tshawe a ri: 'ndi nne
 mundalamo, phondo la luvhimba,
 ndi ri, vulea! Ha ri 'du'. Vhatshu vha
 thoma u lavhelesana. A farelela ngwena
 nga zwanda zvirhili a singalala
 na khopheni e 'gagaga', zve ri, kweta'
 tshitiko tshau'. A livhalivha ngei na
 ngei vhatshu vha lavhelesa fhasi.

nga lwa vhuraru a farelela ngwena
 a tika na nga thoho e 'tsetsete', zve
 ri vhutoto; elelwa zwa kale nandi, u
 phondo la luvhimba'. Ó vbona zwauri
 o kundwa u vula a sendela nga-
 tshamurahu a di-tika nga
 mitsheto ~~no~~ ó tsurika mitodzi i
 tshi tsenga-tsenega.

Ha sendela Masindi wa
 Nyamasindi uyer musekene wa
 u vuda, a farelela ngwena nga
 tshanda tshawe a kha di ri ndi
 nne Masindi, ndi ri vulea, ngwena
 ndi u mbo di ri: 'Bororo' e ngomu

a 'Shithi' Miphululu ye wo-o-o-o! ~~o-
o-
o-
o-~~
phala dzinanga na ngomalungunde ya lidzwa
ha vha na u pembela kuhulu. Zwikoguluvu
zwa di-ludza uhavhili vha sera! Zwikalaha
zwi tshi pfa ngomalungunde zwo u tharamuwa
zwa mbo di-phina. Tshikona vandani
tshi 'tou vhilima.

Khathihi fhedzi marevho
o no mbo adzwa. Vhalidzi vha tshikona
vho tumba phasi u vhora zwidaho.
Thu swika gogo lo kutelaho vhatshu
vhararu vho khurumelaho ~~z~~iphatwa
na mivhili nga masila na madavhuka,
vha dzudzwa kha maalo a marevho.

Kho tsimunene e' lila davhuka e
li 'fuku' a ri pfumo lo vhuela khudoni
yalo. Rine ri vhora henepha he pfamo
ya vuhosi ya tendela. Ndi unoyu Masindi
ndi ene Thovhela wanu. Vho lelwa na
vha milandu na zwiswana vhe de
henepha. A hanedzako zwo itwaho nga
pfamo ya vuhosi nga a mbo amba
zwinu ri pferho.

miphululu ye' wo-o-o-o!

mukosi we i-i-i-i-i!

Tshikona tsha dovha tsha vukeka.
Shala kha marevho ndi ene khosi
mntshwa Masindi, ndumi, na khadzi.
Khosi ha ambi tshithu ngauri ndi
muti. Dzi kholomo dzi thavhiwa dza
viiwa dzinama dza bikiwa dza
kovhelwa vhatshu nga vha hulwane
vho farano murhoso wa mudzi na shengo.

Ha nga katuli tshithu nga athe. u do
 lantelwa na u thotshelwa vhenenbo. hu
 nndana ila mushumo wayo u edane
 uri i thuthiwe ala marambo a putiwe
 nga shewho la tshobo inwe hafu ya
 thakwaho. Thala dindini hu do sala
 marambo a zwileli zwe zwa itamaalo,
 ha remiwa davhi la mubrumela, —
 la musumo la simiwa ngomu dindini
 lenelo, ha kona u fukedzwa nga maru,
 ha tshetelwa mutsheto. Marambo a khosi
 a iswa Tshiendeulu, — tshiphoni, —
 dakani. Zwiphoni ndi zwaloni. ndi hune
 ha ladzwa vhafu hone. ndi hone hune
 vha tshvulela tshvula dzavho vha
 tshi shuma na vanga ya thangu.
 Zwi la marambo a sa athu u iswa
 Tshiendeulu (ndi tshikalanga) u enda = ndi
 u tshimba. hulu kana ulu = ndi uri
 kubu kana tshothe. Zwino - ha, nga
 tshinda ndi uri "Vhuyo - tshothe."

Mutupo wa ha Bele.

Bele ndi uri phele. Zwino phele i a
 silinga, i a tshwa u fana na
 phunguhwe. Uyu mukololo o vha
 o dowela uri phedza dzi tshi orowa
 a ppingedza i nwe kholomo a tshi
 farisana na vhanwe vha todaho u la
 nama. Maphungo awe a vhuya a pfala
 musanda, vha i khurha uyu
 irwana u khon phedza thakha.
 Hu tshi pfi kholomo dzi khon 'ton
 kundelelwa mukotoni, ndi ene ane'

a piringedza a wisela fhasi ha kona u
 rumu muthu wa u amba uri kholomo
 yo kundelelwa. Khasi ha ngo fuma u zwi
 ita mafhungo, o fhindula fhadzi a ri
 ndi 'Bele la Hambu'. ndi uri ndi phele
 ya khasi. O ladza mafhungo nga ndila
 yeneyo nako o zwi duma zwauri mukololo
 o silinga. ~~Pha mukololo lo ydi u gedza~~
~~mulayo wo vhwafu uphugahap kayani~~
~~ya ndima, ndi ha bawha bawha.~~
 ndi ndu ya vhwahili ya di kundisaho
 vhwahosi.

Masindi

Masindi ruwana wa Vele la mbeu o vhusa
 tshiphinga tshiphufhi. Ene o di vhusa
 nga ndila ybvhudi o pfana na vhwahula
 na magota a shango lothe la Venda.
 A ho ngo vha na dzimndwa misini yawe
 O vhusa vhetshir nga kuvhusele kwa
 Khotiawe. Ndi zwone zwe na vhatshu
 vhwawe vha mu fuma-vho. Ene a
 duma a tika Dzata wa fhatywa
 wa naka. mtsheyo ya vusuluswa
 he ha philimwa, mikoto ya aswielwa
 ya dzula i sina hu soleaho.
 Milayo ya mudi na ya thondoni
 a i pfumbisa. Vha milandu vha dabo
 vha sengelwa vha hatulelwa sa zwe
 Khotiawe a ita. Ho phela tshiphinga
 tshiphufhi a phisa a dzama, vha
 mu swita nga kuswitele kwa
 mahosigo mu rangah phanda
 Lhiendenlu. Hone mmeawe o vha e
 musadzi o bvaho seli ha Vhembe a tshi
 nyamasindi.

3. Tshiserhe.

Tshiserhe, wa-nya-tshiserhe-taha-mukuteli-tshi-no-konwa-nga-vha-na-mikutu Nzhelele mikondeni-mitangaumani, ndi ene a terhelako Masindi vuhosini. Ndimi yawe ndi Rasithuu Ramabulana ane vha ri: mpofo-ndi-a-we-dzawedza-ndi-mudzadze-wa-malolo-mavhi. Ndi nwana wa Masindi, na Tshivhasa we a vha melisa wa phedza ~~ya~~ na Tshilala murze wa thondo Dzata. murhuso wa Tshiserhe a wo, takalelwa nga ndu ya Rasithuu naho e Tshivhasa. Tsee vuhosi ha vhumbiwa vhone vho hi u tuwa vha di-dzulela midini-ya vho, zwa musanda vha vho'tou pfa nga u ambelwa. Na khotsimunene mu fari wa ngomafungunde vho vha vha tshi vho vhilaela nga e. Mato avho o dzula a tshi sedzesa na u linda duha na musi une' vha nga sumbedza thalukanyo yavho. Rasithuu o dzula Tshirubuluni Tshavhasa a dzula Tshwime, Tshilala lunguda Dzata seli ha mulambo wa Gadabi vhubva duha kha tshikwara. Tshiserhe a dzama a lugiswa nga kuitele kwa mahosi.

Lushaka lwa Dzata

Dzambuu, Dimbanyike, Vele.

Mundalamo na Bele na Masindi.

Tshiserhe na Rasithuu na Tshivhasa
na Tshilala.

Muvhuso wa Vonda u phandakana miraruri:

Tshiseke a kha di lewa u dzama zwi sa
athu u divhiwa nga vhatshu zwa uri
mativha o xa, lusevkedzi lwa vha lu tshi
thoma u swikela ndevheni dza vho dzulaha
vho tsvhesa nga dora la u lua. Khotsimunene
a kha di elekanya kulugisele kwa u vhumba
khosi nntakha, vhaiwe vhatshu vha thoma
u da u ima khotsimunene khopheni.

A tshi vha khindula nga uri "Nne ndi
Thoho-ya-ndou, yo-salaho-muvoni.
Hu u amba nga vhutungu ngauri o dzula
a tshi vhone u felwa. U thoma nga
lupu lwa dimbangika u swika nga
lwa Tshiseke. Muthu we a tshinya zwithu
ndi kuvhululane we a amba nga
tshimberha a ri: ndi-Thoho-ya-ndou
yo-sala-muvoni, u a zwifha u funa
u diita khosi. Itali o no di di-longa
u vha khosi. ri ri ndi kuambele-de!

Maiwe maphungo vha ri ha mbo
da tshilombe tsho rumiwa uri tshi
tshine vha vhone arali ngoho khosi
yo dzama. Tsha da khroni tsha
thoma u imba na u tshina, vha tshi
pandela ndi hone vharuni vha tshi
ri: Twi a vho adza zwind, zwi a di sumbe-
dza uri mativha o xa.

ndi hone ene khotsimunene a
tshi vhidza Tshilala na Ramugondo a ri
tuwani na iwana Ragavheli' ni ye
ha Kekana ~~ni do vhusa~~
~~ni do vhusa~~ ~~ni do vhusa~~
~~ni do vhusa~~ ndi hone ndi hone
na mushonga wa u vonda Rasithun

na Ishihasa ngauri thangu dzi kha u fara
 herafha. Ishimberha taha mukoma wa
 mudi taha Khevhululane na tshone tahi
 kha u shuma vho. Rasithu na Ishihasa
 vha a ramba mombi ya uri vha mbo di
 dia mudi wa Dzata Ragavheli iwana wa
 Ishisevhe a si dzheniswe vhusosini ka
 u vhusa rine vha malofha a vhusosi.

Ramugondo, Ragavheli na mukhulwane
 wavho. Ishilala na mulemba, vha dzheni
 lwendonni lwa u ya ka Kekana, vha
 dzula nga nda ka mudi, vha rima
 mulemba uri a vha ambe a vha
 swikise musanda. Mulemba a rala
 a vha ambe. Kekana na vhatshu
 vhave vha akhamala vha kamuka
 na u vhudzisesa uri vho dela mini
 mahosi ayo ngeno. Ene a ri arali na
 mmphe kholomo ndi nga ni sevhele
 zwinzha toda. Vha ri kholomo i
 hone ndi hone a tshi ri: ~~the~~ Harha
 mahosi vho da ngeno ngauri Ishisevhe
 o dzama zwinz thangu dzo vha vhudza
 uri vha de ngeno vha vbulake Iwe khosi
 ya ngeno ka Kekana u vhe mushonga
 wa u kundedza vho Rasithu na Ishihasa
 vha sa takaleli Ragavheli iwana vane.

Iidi hone Kekana a tshi vhudza vhatshu
 vhave tshimberha ketahi. A laedza uri
 vhaeni avho vha mahosi vha alelwe
 maalo a marevho khosoni kuni a do
 reshana navho zwarhudi. Mulemba o

Uha ~~one~~ di vha vhudzwa uri Ragavheli vdi wa
 fha ~~wa~~ nga uri vdi wa ene o fuka nguvho
 ngama. Vha takuswa, vha dzudzwa zwa vhubi
 kha maalo vha ~~zwa~~ ^{vha} fhasi mafumo avha.

Zwenegiso nga ndalo ya khosi Kekana na
 ene mune vha mho: "Phahang hlooi hao!
 Rungam vhaloi avha!"

Ragavheli a rungwa a lala fhasi na
 nthi. Ramugondo a rungwa nga pfumo
 kha shada a shavha.

Ndi hone a tahi di khoda a ri: "Ke
 phukwana' ditshaba, ke rzwana ~~mmuya~~
 le-nthi-maxetleng". A ri vdi phungo ya
 zwithavha, vdi vana o vhuvaho na
 nthi kha shada.

Tshilala a di khoda-vho a ri: "Ndi
 nye-tshatinya-tinyane-tshinoni-tsho
 tinya-vhulimbo, Nzhelele, ke mphaphuli-
 a-ra-letsoro-la-mothu, ngauri o phaphuli
 tshanda tsha muthu tsha wa fhasi ha
 Kekana. Ndi hone u vhumbea ha dzina la
 mphaphuli kana mphaphuli-a-vhathu. Hone
 a vha nga tsha vhuvela Nzhelele, vho vhuva
 nga la seli ha Luvuvhu vha dzula

Tshitavhani tsha Tshitomboni, vdi henepha
 hunt na ximo vha ha mphaphuli vha
 pembela vhu kona hone musi ho dzhenwa
 khosi ntsheva kha lusaka lwavho.

U dzhenwa ha Dzata.

Ha ri musi Tshilala, na Ragavheli, na
 Ramugondo, vho ya u toda mushonga
 ha Kekana, khotsimunene mu fari wa
 ngomalungunde a sevhiwa uri ni no
 kona zwa-kale, nombi yo ramba shango

ho ~~hona~~ mudi, a hu phali madurha
maraba ndi hone mudi u tahi mho
rithe wothe. Ha wanala uri ~~hona~~ khwine
ndi u tutshele mudi, na hone vhusiku,
ngauri masiari vha nga do vho niwa.

Durha la kovhela, ha ri vhusiku
ha tshilata - ndilo, thundu ya loriga
luendonni ya wela mulambo wa Nzhelele
ya livha vhu kovhela, ya da ya teka
zwitavhani zwi na tpi zwo vhubwa.

Dzata mudi i tahi dzhena, ya wana
mudi ~~wa~~ ^{wa} ~~hona~~ 'borelele', we tee
duru, hu ~~si-na~~ ^{si-na} na muthu na muthiki
na mmbwa zwayo i siho.

Vha vula dzippamo dzothe, na thondwana
ya musanda sba tshi phima uri
ngomahungunde yo sala. Vha si i
wane. Vha londa vha swika zwo vhubwa
vha wana gwala lo phirela phanda.

Vha londa vha ya vha ^{vha} wana Mula-
mbe, ndi musi vha tshi mho vilinge-
dzwa, ula mukalaba miliswa. Hone
ngomahungunde a vho ngo i wana.

vha toda hothe na madini, vha si
wane tshithu. Vha vhu ya vha toda
mulamboni wa Nzhelele na hone a vho
ngo wana ngomahungunde ngauri yo
vha i siho. Ndi hone u thomea ha
mivhuso miratu, nga Rasithu ho ngo
tenda uri hu nga vhu, undu ya
Ragavheli naho e Tshivhasa kana
Tshilala. Vho vha vha u uhanzisana.

Rasithu Romabulana a ri: Tshivhasa ndi
Randwana i-khoroni, ndi mulisa wa

khobano fhedzi. Tshihasa a ni Rasithusa ndi
ndum fhedzi. Tshilala vha ni: Ndi Ndenyuda
ndi mane wa thondo fhedzi. ndi zwoone kha
vhatu a vha vhararu, a vho ngo ^{pa}pana.

Vho dzula nga u diana na u vhuilahana.

Vhatu vha tshi vbona zwenzwo, vha vho
ziri amba sa murero vha ri "Shango a li
lali ngauri Tshoho-ya-ndou o tuwa
na ngomajungunde yawe". ngarhe a tshi
vhuja uri shango li dovhe li lali".

Vho amba ngauralo ngauri a vha divhi
uri o lovhiswa na gogo lothe le a shavha
nalo. [Vhala u ~~gona~~ ha Dimbanyika]

[Hu ppi o dzhena bakoni tombo la valea]

Mirole ya vhatu.

1. Mahuku.
2. Manngwe.
3. ~~Manala~~.
4. Mauvha.
5. Mabulana.
6. Madali.
7. Marundela.
8. Mazulu.
9. Mavhegwa.
10. Ngoma-khosi.
11. Takata.
12. Danakule.

I

1. Rasithu ndi Ramabulana. Ndi ene
 Shikamuroho-fhenuwa, mudzadze-wa-
 malalo-mavhi, e dzula Tshirululuni.
 Hurwe u pfi mpopu ndi a wedza-wedza.
 O ya a dzula ha Tshikhevhokhovo
 kha mabeisi a luvhisa vhatshu e henefho.
 A brisa dzimonbi dza u dia marwe
 mahosi. Ndi hone he dzina lawe la
 thoma u hulela na u ofhisa. A dotha
 a pfana na Mabeisi a tanga Ramakoya
 a vhlawa. Ene Rasithu a dzula ~~Mabalemi~~
 Tshirululuni shavhani ya Lunguzi.
 Nga vhuva o kudana na vhatshu -
 vhatshena, vha mu dzhenela a shavhela
 Nngwe-khulu. Ho fhela tshifhinga
 a vhuva nga u pfana hafhu na
 vhatshu-vhatshena a dzula Vuvha he
 a dzama hone.
2. Ha dzhena nwana wawe Ravele.
 Ene o dzula Tshirululuni nga u pfana
 na vhatshu - vhatshena. Nge a lutana
 na-vo o pandelwa a shavhela henengei
 Mngwe khulu sa khotsiawe a vhuva
 a dzama hone Vuvha.
3. Ha dzhena Davhana nwana wawe.
~~Ena vuvha~~ makhado wa undu ya
 vuvhili we mmeawe a bva muugedzi
 a pfana na vhanu shanzhi sha
 ri: wa ruba ri do ima na iwe ra
 pandela Davhana ngauri ene u funa
 vhasadzi. Tino ngauri malumeawe vha
 muugedzi ndi vhasuthu vha u ruba,

a mbeo di yri longa mbiluni, a dzena
ndilani a ya mulani — murunduni.
Vha murundu vho ri u mu vhoua vha
yri takalela, naho vhaiwe vho timatina
na u ofha u xi khamusi vha nga di-itela
khembo ya u diwa.

1. Makhado u dia Davhana.

Makhado a ramba mmbi yawe ya vhalo
vhanna vhe vha mu tshutshudza u
ya murunduni ya tanga Davhana e
Nuvha. A tohi kondela ngomu vha
rama na Ishivhase Ligegeise muduhulu
wa Luonde. Ere o da na mmbi yawe
vha govhela mudi. Ndi hone Davhana
a tohi taha a bva a tea a fhira
angwekhulu a swika madzimbanombe
ndi henevho he a waniwa nga
Mphaphuli Rainwedzi a tohi vho
ri ndi khwine u tea vhutonga
nyodzula hone. Mphaphuli Rainwedzi
a si tende a mu kwengeledza a
vhuya nae a mu dzudza mukuyuni
wa ha Shilambuwa tsini - tsini na
musanda wa mbilwi a mu vhadhalla
zovhudi a mu nea zilwa na
zwothe zve a fanela u newa zwo
fanelako muthu mukulu.

Davhana o dzula hone minwaha
mivhilia tohi vhadhalelwa nga
mphaphuli.

Ngavhuya mphaphuli a
mu humbela kha vathu - vathena

ha Albasini jivawa (jao) taini ha
 thevha ya duonde. Davhana a fhata
 henekho taini ha Albasini jao. Makhado
 a ramba masbi ya da ya dia vhusiku
 ha vbulawa vhatu vhanghi vha makhado
 ndi hone vha tshi humela hayani hacho

Davhana a ya a dzula Luvhola
 a vhusa la thungo ya Tshiphembe
 Vari, madzimbanombe, Tshivhulana,
 magoro na lothe u toa na mulambo wa
 tawha na Luvuvhu. O vhusa u swika
 a tshi dzama e Luvhola.

Vhana vhave ndi:-

1. Masindi
2. Resengani
3. Musathanyoko

Vhenevha vho vhangisana, ha dzhenwa
 nga Resengani we a vha a tshi pfana
 na vhatu - vhatshena.

Vupha vhusi ha mho di dzhenwa
 nga Makhado Thudugwane-ya-mudzi
 Thudi - i - sinaho - vukwavo - le - muthu
 gi - duhulu la ha mathuba.

Makhaswa munna'a magwapeng.

" Ndi phindulo ya tshisuthu i no
 pfi: "Thutukwane ea motse, tshutu
 e sinaxo boxwabo le motho ke
 thoxolo la xa mathupa, makhaswa
 munna a makwapeng."

Ndi murole u khodivaho u no
 amba vuhulu ho fanelaho
 makhado e ene o salaho e mune
 wa mudzi. Ene muduhulu wa
 ha matumba. Mukomana ndi

tohitshu toha u nengisa vhatongani:
"Makhado ndi ene mbeho-ya-Seithuli
dinwe dzina ndi Tshigovhedu.

Makhado a thuba kholomo
dza vhatshu akatshona Variv

Makhado a namba akatshu vhuwa vha ya
vha vthaba kholomo dza vhatshu akatshona
vhuwa vthaba dzina vthaba vha vhuwa
vthaba. Vha kholomo dza vhatshu akatshona
vhuwa vthaba.

Udwa dza Makhado.

1. Makhado a ramba mmbi ya dia
Vhuladzi a tshi dia makhadzi wa ha
Tshivhasa a no pfi Nyatema. A thuba
shango lenelo la vho lvha ene.
Nyatema ndi ene o lelako digegise a
tshu mukololo vhuwa hone nga khotshu-
awe amarumo magwaha-mmeli. Makhadzi
Nyatema a vho lvha Makhado. Ndi hone
Tshivhasa a si tsha pfana na Makhado. A
rola na khaladziawe we a vha e musadzi
wa makhado a vho dzewa nga munna a
no pfi Dzegere.

2. Makhado u dia Lambani.

2. Makhado a dovha a ramba inwe mmbi
ya dia ha Lambanikha shango la
Mphaphuli. A thuba kholomo unzhi.
Ndi hone vha ha Lambani vha tshi
vha tshela vha vha khakhedza vha
vhulaya vhatshu vhanzhi vha thubulula
dila kholomo, ha tuwa vha si vhanzhi.

Makhado ha ngo taha dorba a dia tshinbae
nahō e Mphaphuli:

3. Makhado u dia vhatshu vhatshena Vari.
Makhado a ramba monbi ya thuba kholomo
dza vhatshu vhatshena a tuwa nadgo a
hena na u vha luvha. A ri vha mu sekele
shango lawe vha nanga hune vha tama.

U da ha Mangesimani Fort Edward.

Vha maroivhagi (Resi-batji) vha swika
Fort Edward vha da ha Mphaphuli a ppana
navho vho fhata mishasha ha Ralushai
tsini na Gasamba ya zwino. Rambuda a
da hone u vha luvha. Vha thelelwa 10/-
munna. Vha tuwa ya vha ima Maungani
Beuster mission, he Lhivhase a da a vha
luvha. Tshelade yotho ya newa Jameson.

Ha ri musi mangesimani vho tuwa
ha da vha ha Joubert. Vhone vha ri Ndi
mini ~~ni~~ tshi nea mali mangesimani?
Vha dorba vhatshu vha brisiswa 10/-
munna ya pfi i kuvhanywe kha mahosi.
yo dala khosi i sumele khavho £100.

Vha ri: Mangesimani o kundwa Mooi River,
a vha tsha do da ni luvha rine. Twa
ima ngauralo. Makhado a dzama.

Hu pfi o shumisa mushonga wa vhatshu
vhatshena nge a pfa a sa takali; zwino
a si u shumisa nga ndaalo yo iwabaho
a fhirisesa. Mushonga uyo wa mu
vha isa wa fhelisa vhutshilo hawe. Nwana
wawe Mphaphu^a vha khosi.

Maphungo maine a Makhado.

Ha ri nga tshirwe tshifhinga nduna
 dza Makhado dza ya vha kalanga he dza
 pfa uri hu na nanga i no ri u fhonda
 muthu gulu dza mu khurha. nangoho
 didzwaho na vhanwe vha ya kha nanga
 yeyo i na mishonga^a na zwifhiwa zwe
 vha newa nga khosi yavho Makhado.
 Musi vho swika, ndi hone maine a tshi
 edekanyela phamba dzawe a vha laya
 maitelo a dzo. Ari: no swika hayani
 hu fhondiwa musadzi wa lushaka lwa
 khosi vhekuma, wa malofha mathihi
 nae.

Vha onesana na nanga yavho vha dzhena
 lwendeni lwa u vhuva hayani. Vho swika,
 la vuwa lo tsha le 'tha' 'tha' 'tha'. Vhatu
 vho tou 'phaa' u vbona, na u pfa zwo
 vhuva na vhadali. Vha hanelela
 khosi Makhado vha ri: "Ri lwa kha
 maine vhekuma, na zwino phamba
 dzawe ndi dzenedzi. Hu pfi: Hu fhondiwé
 musadzi wa lushaka lwa khosi, wa malofha
 a khosi vhekuma; hu edzise nge.

Hone musi hu tshi elekanywa,
 ha wanala uri musadzi a re lushaka
 na khosi ndi khaladzi a Muthoiwana
 iwana wa Matumbe. Musadzi wa u
 dzula zwavhudi mutwaker. Wa thaha
 ndapfu, wa mato a ndalama, uyi
 mulapfu. O di-tamoho nga masenga
 na tshotshwane na phale ya namana
 na dikulo lawe. A newa phamba

a di-fhonda ngayo, tshifhungu tsha
musadzi a gwadama a sa tshenuwi
tshithu.

Lidzwavho a fhonda gulu a tatela
tshithunya a nea khosi u ri a thuntshe
uyo makhadzi. Khosi a lavhelesa mbilu
ya timatima, Vha ri ritha, i do khurha
~~ri a go di tsha~~, gulu i do khurha.
ndi one maitela a phamba y ra
shuya nayo.

ndi hone khosi Makhado a tshi sumba
tshithunya a ritha luthathi tshithunya
tshu 'thuu', ula makhadzi e fhasi e
'hwiri' malopha a imela untha.

A mbeo di fa. Khosi nga mbiti a
di-funga a (lala) fama thondwanani
u swika mbilu i tshi dovha ya
fhola a di-khathisa. Avho vhone
vho di dovha vha wana ndila ya
u ponyoka ngayo. Haya mephungo
a si tshengano; ndi o iteaho.

4. Mphephu

Musi Mphephu o dzhena vuhosini a dia
Sinthumule Khotsimunene ha Manavhela, ha
vhulawa vhatshu vhanghi vha henefho.
Sinthumule a ya a dzula toini na Mr. Gill
he a vheva nga vhatshu vhatshena.
Mphephu a tshi vbona u ri vhatshu
vhatshena vha vhavhalela Sinthumule
a simesa u vha vhenqa.

Mr. Wolmarans kana Wolmaritz a ruma
pholisa kha Mphaphuli uri a rume muthu
ane a mu fulufhela a de Tswane. Mphaphuli
a ruma nduna yawe Mbidi ané a pfi
Nyamita. O swika Tswane a sumbedzwa
zwithunya zwinghi na dziganunu.

a vhudziswa ha pfi: "Mphephu u do zwi
kona naa? U do lwa na zwenegwi naa?"

Nyamita a fhiordula a ri izwi ndi zwi hulu
ha nga do zwi kona na zwone ndi zwithunya
zwa Germany. A tshi takuwa Tswane a
da a dzhena ha Mphephu a ri: "nne ndo
vhona nga mato, tshi re khwine ndi u
lurha. Ndo vhona zwithunya zwinghi na
maganunu. Bezwo zwithu zwa swika
fhanano shango li do sukalea. Kha vha
tende u lurha. Vhanna vho dzula
vandani vha tshi nwa halwa, vha la
nama vha ri: Dwe u a ofha, na hone
a u koni u lwa wo kalaha, na hone wo
lurha Mphaphuli wa kale wo fesa nama.

Mbidi a bva a tuwa a lala ndilani
a vuwa a dzhena khosini yawe ha
Mphaphuli a mu hanelela zwi a zwi
vhona na zwi Mphephu a mu ita.

Hu si kale vha swika Vari Fort Edward.
mbidi a dovha a vhidzwa a ya hone.
A dovha a sumbedzwa ala mafumo a
ndwa, zwithunya. Ene o' vhuya a di-
hanelela khosi yawe na uri a si dghene
kha maphungo a Mphephu. a di imele
kule. Mphaphuli a vhudza Rambuda uri
a ime kule na ha Tshivhase.

Ndi hone vha tshi amba na Beuster uri
a iwale lunwalo lwa uri a hunu a no
ima na Mphephu. Tshivhase u ima na
Mphaphuli na Rambuda.

Mbidi a isa lunwalo ulwo Fort Edward
ha Piet Joubert. Vhanna vha ha Tshivhase
vha shavha kha
lwa Khwovha vha ri: Rine' a ri feli' u
tonda nga hu ye iwe Mbidi. Ene a
tshimbila a dghena Fort Edward. a vha
nea lunwalo vho' vhalu vha takala. Vha
ri Tshivhase uri ndi do kudziwa tshisikeni
vha tshi shavha ngauri a koni u shevha.
u a luvha. Piet Joubert a da na mmbi
ya dzula Luwulana madovha mevhili.
A dghena musanda ha Tshivhase he a
newa £500 na phulu thamu # nga
Tshivhase ha pfi a fare Mphephu na
Rambuda arali a tshi ima nae; na hone
shango a si lawe ndi langa.

Rambuda o mona a da ha Mphephu
a kona u tevhedzwa Nzhelele nga
Mbidi Nyemita a mu swikisa a luvha
ndi hone vha tshi ri na nga maitele
ashu muthu a luvha ha vhlawu.
Vha posa zwithunya na maganunu

ha lobha: vathu vhanghi Nzhelole.
 Vha ~~heda~~ maduwa mararu. Vha
 sukanya shango. Mbili a ya a rola
 Nelwamondo a mu a luvhisa. Joubert
 na maratzi kana Surray vha humela
 Forti Edward. Mphephu o vha o taha
 o shavhela Vhukalanga. Vhathu
 vha ha Mphephu a vho ngo vhuva
 vha posa.

Nndwa ya Marhuru na Mangesimani

Stee si kale Mangesimani a dzhena
 Swane. Marhuru a taha. Vha a tevhela
 vha swika Bulugwane na u swika
 Tshitandani. Marhuru a taha a tea
 Mahebe. Vha mangesimani vha tevhela
 vha luvhisa vhe vha di kumedzela
 khavho. Vha tshi huma ndi hone
 hu tshi fhiswa mudi wa Tshitandani.
 Shango la vha la Mangesimani.
 Mphephu o vhuva nga nndwa ya
 Mangesimani. Yo fhela Mphephu a
 vhuva Tshirululuni Murray kana
 Surray a tuwa na nduna dza
 Mphephu u yo rola vhasadzi vhave
 vhukalanga; vha vhuva navho
 Tshirululuni. Vhafunzi na vhatu vha
 vhihela vha Mphephu a siho ndi
 musi shango lo lala gwino vhasadzi
 vhashu vha sukiswa mavu, vha
 hvhala tshaukonda. ~~na hore~~
 Vhafunzi vha ri ndi ene o vhuva hisako
 mazheve na vhatu vhashu.

Muvhuso wa mu thusa Lhirululuni wa mu
isa Nzhelule tsini na Dzata. Ndi hone he
a dzama hone.

Mbulaheni George.

Mbulaheni George ndi khosi ya vhatanu u
tuwa kha Rasithuu. Mbulaheni o
dzhena tshikolo Elim. Ene u pfana na
maitete a vathu vhatshena.

Naho zwinwe zwinzhi zwa vhatshena
a sa zwi talukanyi, hone u na ndivho
i fhiraho ya mahosi a kale. Ho dzama
khotiawe Mphephu nga 1924, ene a dzhena
vuhosini nga maitete a vathu vhatshena.

Muvhuso wo mu thusa nga maanga nga
u bwa mugero wa u sheledza masimu
ngauri ndi shango omelaho li sa
vhilevisi mavhele. Vathu vha kona
u tarha miroho, goroi, mirambo na
zwinwe zwinwe vha funa u tarha.

Au na mulimisi a funzaho vathu u
shumisa dzimbeni nga pfanelo yadzo.

Au na zwickolo kha shango lawe.

Tshikolo tsha Berlin tshi re khoroni
ya mudzi wawe, tshi vavhalwa nga
Muvhuso. Tshi takedzako ndi uri khosi
hei i a tshimbila zwiwidzoni zwa
manwe mahosi. u funa u brelela

phanda na maitete maswa. U takela
vhaeni vhothe vhaema na vhatshena.

U a thelesa na u funa u pfa na u
disha. U a divha vathu.

ha u vhathe vhanghi nga vhathe vha
ramakanga, mishasha ya tokalola ya mela
murana.

3. Mmbi ya vhusili ya Tshivhase.

Mdwa ya Tshilala ya dia Lunungwi ya
shakulwa. Ye vha i tahi dia Vele Rambuda.
Musi ya kundwa, Tshivhase a ramba mmbi
ya dia Ramakamba' Vhufuli. Ramakamba
ndi nwana wa Tshilala. Ori u diwa a
wetshele Dzingahe a dyula Gokolo. He a
lvha kho tsawe Tshilala. O dyula henafho
u swika mativha a tahi xa. Vhufuli
he a pandelwa hone ha langwa Tshikhovskhosa
nga Tshivhase Ramarumo.

Tshilala ndi iwana wa Tshisevhe. O vha o newa u mushumo wa ndwa — swiro zwa ndwani na thondo. Mmea Tshilala ~~ndi~~ ~~vha~~ wa ha Mulima. Mulima lefela. Musi Ramakulana ~~o shandukela Ragavheli~~ na na Tshivhase vho shandukela Ragavheli, Tshilala o vha o di sala o ima nae. Tshisevhe o ri u dzama, Tshilala na Ramugondo vha tuwa na mukololo Ragavheli u yo toda mushonga uri a kone u vhuya a tshi longwa vhusosini ha khotiawe. Ho ri vha tshel vho gonya ha Kekana zwira zwa sala zwa dia Nzhelele. Vho swika ha Kekana vha swielelwa khoroni he vha ambiwa. Kekana o pfa uri vho da khae a tshenuwa a vhudziwisa tshidela, vho vha vha munna wa a vha fheletshadza wa mulamba a amba a ri: Arali nampha tshithu ndi nga ni vhudza zwe vha dela. & Vha ri: ri u fha kholomo. ~~ke~~ ndi hone a tshi avha mahosi vha da u vhalaha iwe uri vha wane mushonga wa u longa Ragavheli vhusosini. Ragavheli ndi ula muteku khavho. Vdi musis khesi: Kekana a tshi pfa na vhatshu vha we uri vha vhalake vhaeni vho da ho. Vha vha alela maalo a maravho khoroni. Vha vha resha. Hone khathi fhedzi vha vha dkhona nga mafumo ndi nga djitsanga. Ragavheli a rungwa a fela henefho. Ramugondo a rungwa kha shada a shavha na pfumo. A di khoda a ri: ke phukwana litshaba, ke iwana mmuya le nthe ma retleng."

Tshilala a ri u-dolea tsanga, a phapha tshanda tsha muniwe tsha wela fhasi. A tshi di khoda a ri: "Ndi nnye tshatinya-tinyane, tshisoni-tsho-tinya-vhulimbo Nzhelele. Ndi Mphaphuli a Raletsoxo-la-motho." Kana Mphaphuli a Raletsoxo la motho."

U tuwa ha Kekana vha ima seli ha Levuvhu Tshitomboni ha Mbubana. Ndi hone he Nemakanga musi vho shakula Tshivhase, a ya a amba na tshilala a ri: vhuyani ngeno, rine ri do ri kutela. Huufha Ragavheli o no di sala ha Kekana, zwiwo ni nga si kone u imela voda lawe. Na hone arali ni tshi vhuvela Nzhelele Ramabulana u do ni vhuwaya. Ndi khwine ni vhuye ngeno kha rine. Tshilala a tenda a da Mbilwane he a dzula tshifhinga tsha makole mavhili. Nemakanga a ri: ndi khwine u da Miluwani hu re tsini. Tshilala a tenda a dovha a amba a ri: Hu ro dina nga mavu matwau, na phedza maphe mukhaha u do nukha musudzungwane. Ndi hone Nemakanga a tshi: Phedza nga dzi sale Tshitomboni u ri ^{lvhidi} ~~maphe~~ ~~maphe~~ lwadzo lu do tou diswa ngeno. Dzinwe phedza dzi nga da zwadzo. Nangoho vha tenda u da Miluwane Mbilwane ha sala mufumakadzi. Hu songo phela tshifhinga nemakanga a dovha a takusela Gadabi he ha vho vha hone musanda wa Mbilwi.

Miluwani ha sala nwana wawe wa tanghe
Matshiphakula.

I. Mmbi ya u thoma ya Tshilala.

ndi hone Tshilala a tshiramba mmbi ya
u dia Vele Rambuda e Lunungwi. Ha pfi
ya kunda Lunungwi i mbeo di fhirela
Shiphidi i ~~phile~~ pfuluse tshivhase a vhuete
Vhulaudzi he a bva hone. Vho swika vha
tanga mudzi wa Lunungwi, hone vha shakula
vha shavhela murahu ha ~~vhu~~ vhu
nduna ya Tshilala a no pfi Mbonisi.
Vha vhuva hayani vho kundwa u ita
zwe vha ebelewa u zwi ita.

Mufurha wa Tshilala na Hemakanga.

Mufurha wo korwako kha tembo wo
vha wo vhuva pfamoni vho u shela
nga nungu dza vhulungu vha tshi u
ra vhe vhevhi. Ha xa hemakanga
ndi zone. Ha xa khosi Tshilala hemakanga
u do ba dzila nungu ndi dzawe u dzi
vhea thungo dzi do leuzhedzwa dza
vha nthu dza u ambadza vha muta
wawe. Madindi a mufurha uyo ndi matamu
na lithihi. ~~Koroko~~ Mufurha u hone na
namusi u kha mutsheto wa Mbidi muduku
wa hemakanga. Kha murwali ndi makhulu
kuku. Ane' a ya Mbili musanda u do
u wana henefho munangoni wa undu
ya Mbidi. Wa khroni mufurha na
wone wo vha hone, hone ~~wofa~~ wo
vha wo vhadwa kha thanda yo
korwako wa madindi a 24. Uyu wo vha

Shango la lala tshifhinga. Mabosi a vha mara ~~Venda~~, Tshirulubani Rasithuu Ramabulana, Phiphidi, Kaluswile Tshivhase Ramarumo, Iveni, ndi Tshilala Mphaphuli - a-ra-letsoxo-la-motho. Mivhuso miraru ya mbo vha yone ya maanda. Vhukovhela ha vhusa Ramabulana, devhula na vhukati ha Venda ha vhusa Tshivhase, vhubwa-dwaha na tshiphembe ha vhusa Mphaphuli.

Vhuvhi ha Matshifhahula.

Ho fhela miwaha Matshifhahula a re tanzhe la Tshilala a bwa dindi vhusiku khoroni ya musanda Iveni o da na vhasadzi vhave. A fukedza mbudzi nga mavu ha sala thoho na dzinanga dzayo. Mbudzi yo vha yo fa. Twino vho fhedza u i fukedzela nga mavu na sika tshililo. Vhasadzi vha Matshifhahula vha lila vha ri: "Yauwee! Yauwee! Yauwee, nne ri dzhena-fhi? Mazwale washu o lovha nne ri tshinyala ri tshi ya-fhi? Mazwale washu o dzama!"

Tshilala tshirulubani Hari vhusiku, vhasadzi vha khosi vhe vha pfa tshililo, vha bwa vha tshi ri vha tolele vha wana e Matshifhahula na vhasadzi vhave. Vha pfa na ene Matshifhahula a tshi bula nga mulomo wawe a tshi ri humpha ho no kalahiwa, "ni mbo fheenu uri nne ndi dzhena-ha." Ho tshirulubani vhalala vhasadzi vha khosi vha humela murahu vha vhandalala na mitcheto. O fhedza a tuwa, na vhone iha dzhena

dzindzini vha lala. do taha nga matcheloni,
 vhatshu vha tahi da khroni vha kanuka
 vha tahi vbona thoho ya mbudzi ye mutombwa
 wa fukedzelwa ngomu mavuni. Vhathu
 vha zwi tou sudzungana. Vha buela
 khroni u vbona.

Hone vhasadzi vha musanda
 vha vhudza Tshipengwe Nyamulalama
 a-re-vha-ri-u-lalama-ndi-ha-vha-
 matongoni, khaladzi a khosi Tshilala uri
 ndi Matchiphahula ro mu vbona u ri
 khosi nga a dzane a dzhene ere,
 vhasadzi vhave vho ita tshililo vhuiku.
 Tshipengwe Nyamulalama a vhudza khosi
 mapungo a riwana wawe. Khosi a tahi
 zwi pfa a ri "Mutukana u nthumadzele
 lufu, vhuhoi ha nga vhu wani". Vhu do
 waniwa nga a songo vhu fenela, Mutshinyali.
 A rola lunanga lwa tshitungulo lwa
 phofu a nea Ratsibi. ndi lunanga lwa
 a shuma ngalwo zvirani vha tsee ngei
 Dzhelele.

U dzama ha Tshilala.

Matixo o'xa Matchiphahula a mbo di-lunga
 vhuhoi a tahi pfa na vhe a tshutshudzana
 navho. A pandela Madadzhe a re murathu wa
 ndu ya vhararu. Madadzhe a shavhela ha
 mmeawe Tshififi. Matchiphahula a tevhele
 na mmbi yawe a dia Tshififi. Vha shakulwa
 vha vbulawa vhatshu vhanghi. Nduna ya
 Matchiphahula Tshibidamanana a
 vbulawa Matchiphahula a pfulwa kha
 tshirumbi nga musevhe wa ngovhe, a

vhuya a vhuya hayeni kulunghe wa
zwimba wa ita bundu. Vha tshififi vha
da vha dia Dzingake vha vbulaya vhatu
vhanzhi. Vha thuba kholomo uzhi dza
Tshilala o dzamaho dzo o liwa kenengi
Tshififi. Vha Matshiphahula vha
vbulaya tshithavhamukhorwana nduna
ya Madadzhe.

Ndi hone Matshiphahula
a tshi ruma vhadinda vhawle uri
vha yo ramba malema (vha kasigadi),
vha da vha swika tshififi. Vha ha
Madadzhe vha bva vho fosa vbulungu
ha denza vha vhu sumbedza malema
vha ri: "Ri thuseni ndi rine vha ha
Lhovhela mune washu o dzama. Zwino
Matshiphahula a re' muduhulu wa
vhofamadi vho mphwatsihlongo vha
ha Mashau u funa u di ita khesi, rine
vha ri hone. Vha pfana uri vha ite
matlano vha ita danga lihulu vha
vhadza vhatu vha ha Matshiphahula
uri vha vdzhener vha kati uri vha
kone uri ita zwino zwa

tshimberha tsha u vbulaha Matshiphahula

Ndi hone vha tshi ruma muthu ha
Matshiphahula vha ri: wo ri ramba,
zwino ro da-ha, vhatu vha u nga
vha bue ri yo tanga Madadzhe. Matshiphahula
a takala nga maanda a ramba vhatu
vhawle uri vha thusane na malema.
Ndi hone vha tshi sendela tshififi
vhe danga lihulu vhe 'kerukeru', vha
ha Matshiphahula vha pfi vha ime

vhukati ha denga vha ore tshiro. Musi vho
 dzheni vhukati a rerelelaho zwiwo a ri o no
 fhedza a ri: "hlaleng ha fetseng". Vhala vhatu
 vha ha Matshiphakula ndi u vilingedzwa
 vha rungwa ya tou vha mitumbu, malofha
 a tou vha vhungabe-gabe. Ha shavha
 muthihi we a ponyoka-vho. Onoyo
 a da ha Matshiphakula a ri vhatu
 vho fhela vho vhulawa nga malema.
 Matshiphakula a tshi zwi pfa a nanga
 a wela Mutshindudi ~~Matshiphakula~~ a welela ha
 Tshirhasa.

Malema a rola Madadzhe Tshififi a mu
 longwa dveni u ri a vhe ene khosi.
 Vha tshi tuwa vha newa thakha ngha
 vha swoga vha tuwa nayo. Luimbo lwa
 musu we malema vha humela hayani
 lu divhiwa nga vhana vhothe vha
 shango la Venda namusi lu pfi:-

Dwe nkuku-wee!

Tshinoni tsha nkuku,

Kholomo dzi a tuwa!

Tshinoni tsha nkuku,

Dzi tuwa na vha fhis?

Tshinoni tsha nkuku,

Dzi tuwa na malema!

Tshinoni tsha nkuku,

Malema madya-vhatu!

Tshinoni tsha nkuku.

Malema o vhelaha vhatu nga
 tshitshu tshihulu Mbilwi. Ndi hone
 shango li tshi sala li tshi luvha
 Madadzhe.

II. Madadzhe.

Madadzhe o vha o naka tshiphaturo tshawe.
Musisi tshi dzula kha khulunoni vha
mu khoda vha mu renda zwe a vhuya
a di hangwa. Vhathu vha kha vhatanuni
vhave na kha vhapumakadzi vhave haho
o mu fanelaho.

Vhanwe vha ri "U hone musadzi wa u
naka. Hoyo ndi ene o fanelaho khosi
Madadzhe. U Dzananwa ndi nwana
wa Matumba, munna wawe ndi Ntshakuma
Madziwandila. U tshel mutuku u na
nwana mutshiki. A tshi pfa vha tshi
mu tshintshudza, a tendela. A amba
a ri: "U ne ndi wa ha tshela. Ntshakuma
ndi mudau. Uyo musadzi ri nga si
mu dzhie naa? Vha phindula vha ri:
nga ri ye ri vhuje nae matshelo.

~~Khwalidzi~~ Khwali dzi tshi
lila vha vwa vhatendo na ene
Madadzhe vha dzhena ndilani ya u
ya Dzananwa. Vha swika nangoho
khenefho Dzananwa. Vha newa mahalwa
na zwiliwa. Ntshakuma o vha disela
halwa na zwiliwa a sa divhi tshiksekwe
tsho rewa ho kha musadzi wawe.

Vha ri: musadzi uyu nga a farele
khosi lushika na zwiliwa.

Ha pfi ri a tuwa na iwe a hana a
ri: huufha e na munna wawe?

A kombetshedzwa u famisa khosi, a
tenda. A dovha a ri: nga vha tuwe
u do tshela nga linwe duvha.

vhasadzana vha tshel vho dzula na
 vhaeni, a mona maduluni o no rola
 tshipida tsha mukuloni wa Ratsibi. a
 di-wisela fhasi a mbulumbuwa a baa
 na mahiko a tarha mukosi a ri: na
 mmbuela! na mmbuela! Musadzi wawe
 a gidima a ya fhala munangoni a
 losha a ri ndi mini vha sa bvi vha
 vhona zwiné vhamusanda vha ita!

Vha tshi buela fhala, ene a ri: naa
 izwi, tshel nda tarha mukosi nda mu
 fara! O mponyoka o shavha. Vhala
 vhadinda vha tshi vhona matope na
 mahiko wa tshipida tsha mukuloni wa
 Ratsibi vha fhima uri goi ambivaho
 ndi zwone. Ndi hone vha tshi tuwa
 na tshipida u yo sumbedza Ramarumo
 e Phiphidi. O pfa go vhadinda vha amba
 a vhona na tshipida a vhona zwi zwone.
 tshipida vdi tshiligane.

A amba a ri: "Tshi do vhaaisala
 nga mutshinyalo, tshi do enda tsho
 kwala dikulo la musadzi watshe!"

nga tshifhunga itsho Rarhura o vha
 e Shaulu. Ratsibi a sheshele khudimbili
 vha lima a se athu u kaniwa vha
 pfala. Vha shavha ~~khawadzi~~ vha
 tshiri vha ya Mbwenza, vha tshi da
 Ishakhuwadzi ngauri ho vha hu tshifhunga
 tsha mukumbi, vha humbela madi, vha
 tshi wana Lavhelani oina khoreni hampfo.
 Ene a ri: Idani hayani ni yo uwa mukumbi.
 Vha mu divha zwauri vdi iwana wa Ramarumo
 vha kwetedzana uri vha songo mu ponyokisa, vdi

hore vha tahi dzhena hayini. Khali ya mukumbi
 ya vha, ya sumelwa makungo. Twino vha thona
 u nwa vhatangana, vha dooha vhi mukulu wa
 vhuvhili; vha tahi dooholola wa vhuva, zwenzila
 Lavhelani a tahi kha u nwa, Ratsibi e kha
 Mus home e 'sinnye' ula a mbo kutwi kwe
 a vha o kwhatadza e ku thwaa e 'phudu'
 kha mbilu vhatw vha tahi 'libidi' u
 shavha, Ratsibi a ri ndi nne Ratsibi
 niwana wa Lshilala thina mafhungo na
 vho inwi. Namusi ndo kwa mushonga. vho
 vhaakela shangoni langa. Vhuvevini ndo ba na
 vho vhaadza na midalo. Thi vhuvai inwi
 vhuvalunda vhangana.

~~vho vhaadza na midalo~~
 vho vhaadza na midalo. A dzula henefho Lshekhwadzi
 ha vhibva mavhele manzhi. Shangoni lothe
 lo vha lo dzhenwa nga ndala, na hore
 shango lothe la Mbilwi hi zwan'dani
 zwa Ramarumo o vha dzhenwa magota'
 awe hothe-hothe. Iveni musanda hu tahi
 vhusa mufumakadzi wa ^{Lushengo Mub 125?} ~~Ramarumo vyanatsheni~~
 Ramarumo na Muluwani a tahi luvha
 nga ethe Phiphidi. Mufumakadzi uyo
 ndi Maalazwanda Khaladzi a
 Madadzhe ula we a sala Dzananwa.
 Vhainwe vha kololo vho longwa ho u
 vhusa shango la Mbilwi ho Dzama.
 Madadzhe ndi:-

Mus ha athame a vhusa Lshikweta.
 Lshigoro a vhusa Mbahe.
 Ralinata a vhusa Makonde.
 Mammbe a vhusa Lshipwarapwara.

Mushavho wa Vhangoni.

Misani ya Ravele a tshi dzhena tshirululuni,
 Luwongo mukha Ramarumo, a tshi vhusa
 mukumbani. Ratsibi a tshi vhusa Iveni
 ha swika mmbi ya Vhangoni ya swika
 vhusiku tshiffi vha fara munwe musadzi
 a no pfi diwampalo vha ri: "Si khombise
 umzini we nkosi." A da a vha sumbedza
 Nakanga. Vha dzula tshenho vha lwisa
 vhatshu vhe tshenho. Vha thavha kholona
 dzaphathu vha tshi la. Vha dzula vha
 ita tshifhinga vha tshi mona na shango.
 Mahosi a tshilela dzithavhani vha
 didzumba.

Haringa tshinwe tshifhinga ha mbezi ka
 mmbi ya maswazi ya dia Vhala
 Vhangoni. Vhangoni vha shakula
 maswazi vha vha pandamedza vha
 si tsha huma ha mbeo vha u ya
 tshothe Venda la dovha la lala.

Makhedo a tshi vhusa tshirululuni
 Mukhese a tshi vhusa Mukumbani,
 Ratsibi a tshi vhusa Iveni, ha
 mbeo ri Mukhese khosi ya ha
 tshivasa a dia Ratsibi, a vhalaka
 muthu muthihi wa munna Manini.
 Ratsibi a tshi zwi pfa a ri Onoyo
 muthu nga a pfi: Mutshimba-we-tohe.
 Onoyu o fako ndi mu ira lenelo.

Ratsibi a ruma tshiholi kha
 Vhangoni vha ha Manukuse. Vha
 da ~~ha~~ mmbi khulu ya govha-ishani

Ndi benepho hu re na Gamba ya Makhuwa
zwinu. Vha swikiana ~~ka~~ musanda.

Rakibi a ri: gonyani navho ni vha
sumbedze Phiphidi. Vha mu wana
Mukhes ~~wa~~ Luwengo vha mu far a
vha vthulaka vhatu phedzi. Ene a
vha na muthu a mu lindako.

Vhatlukkudza shango, vha tshi
thuba kholomo u swika na ngei
Vhukalanga. Vha dovha vha humela
Phiphidi he vha phata mushasha
hone. Muthu a tshi swika Phiphidi hu na
phala hund ~~wa~~ he 'ngindi-ngindi'
hu fpi Tshilohedzi kana Tshavhalohedzi.

Nga Linwe duvha Mukhes Ramarumo
a humbela kha mulindi wawe a ri: a
mu tshidze. Mulindi wawe a ri u do mple
mini arali nda u nengisa. Ene a ri ndi
do u vthulengu vhu-tshena ha thangame
A mu nea. Ha ri vhusiku vha kha
di-tshesa, mulindi wawe a ri:

"Umabasa u thi u sa phumeya phandl
Vhahulwane vha ri: "Habo! Keyungiyi".

Nga Tshivenda fupfi Tshivhasa u ri
ndi funa u bvela unda. Ha fpi,
Hu nani! zwo luga.

A bva Khosi Ramarumo he phela
tshiphinga. Mulindi a amba a ri:
Umuthu u bayekile!

Musuthu o shevha! Vha tshi gidima
u phalala a vha sumbedzela thungo
i si gone. Vha toda, vha si vhone he
a dzhena ngaho. A tshimbila a
swika Tshipahoni he a wana vhatu

Ha ri, vha tshi huma, ha lwa vha ha Kutshá
 vha ri ~~ri~~ toda u vhona khosi i no pfi yo
 nakosa. Ri funa u vhona Madadzhe a no
 pfi o nakosa. Vho mu kutelaho vha hana
 vha ri: u vhonwa mini? Vha tshi ralo no
 Ralulimi ndi u ^{musevhe} lwa ~~ndi~~ u posa vhalá
 vhatshu. mukosi wa mlo lila. Vhalá vhonwa
 ndi u pfula Madadzhe nga musevhe, a
 mlo di gwadama rawo.

Vhanna vha tshi vhona uri kholomo
 khulu yo kundelewa vha boula malungu
 avho vha ya u ri vha fe nae.

Ha lwiwa, vha di rendeledza henefho.

Ndi musi vha tshi rumela muthu Shitangula
 u ri Madadzhe o kundelewa. Nyamulanalwa
 a vha fha mudaki a ri: "Nyani ni mu
 milise tshivhisi itali ori kollela ori ita
 vha kalanga. Vha vhuva vha mu milisa
 sa zve vha vhudzwa. di tshi tsha vha
 si tsha wana na mutumber wawe.

Vho ngalangalisa vhafuri vha dzinanda

Ratsibi ori u vhona u ri Madadzhe
 o pfulwa a nenga na tshivhase khoti
 a Mbidi vha wela duvuvhu nga la
 vhudzana vha ya tshitomboni. Vha
 vuwa vha welela Maniini vha da vha
 awela mutamvuni henefho. Vha takuwa
 vha tshi swika hayani vha wana
 maalazwanda khaladzi ya Madadzhe
 o halipha a tshi vhalvi avha ho
 vhuella vhasadzi vho tshilela khaladzi
 anga o fa! Unga o vha e mufumakadzi wa
 tshivhase a rumela vhadinda khae u ri
 a vhu lake vhatshu avha zwenegwino.

Ratsibi ndi u nenge na tshivhase wawe,
 vha ya vha dzhena ha Lushimbi.
 Two fofala, Ramarumo a rumela vhatu.
 Ratsibi taha vha fhirela tshaulu.
 Vha dzhena kha kudi ku dzulachomakhala
 wa tshivhase u ri vha do kona u ambisa
 musanda vho no wana zwiliwa. Vho no la
 zwiliwa vha ri vhatu vho edela vhone
 vha vuwa vha dzhena dakani la
 mulambo wa Mutshetshe. Vhatu vha
 vha uyo mudi vha tongiwa vhusikw
 vha vbulawa vhothe ha mbo ponyoka
 vha shavha. Ndi vhenvho vhe vhothe
 vhe vha tshila. Ndi kuroshi na
 mamphulo vho tshilaho hu tshi lotha
 wa Masiwane tshaulu.

Ratsibi na tshivhase vha ya kha
 Ralinala khosi ya Makonde vha ri:
 ri dzumbe murwathovhela?
 Ralinala a vha dzumbe. Vha dzula
 Mubvoni vha lima vha vibvisa
 mavhele maughi. Ralinala ndi Matshika
 ndi nwana wa Ramarumo. Vha kana,
 Ralinala a ri u rola maiwe vha
 tendela. Vha lima hafu, kutavula
 mavhele a tshi rumbuwa, ha swika
 vhadinda vha Ramarumo. He fi
 ni mu vhudze, a sa fara muloi uyu
 a vbulaya u do miliswa.

Ralinala a swilela vhaeni nduni
 yawe a vhudza vhasidzana u ri
 vha vha nee zwiliwa. Hov vha ho
 suta mvula. Ralinala a ri zila

vha vha tshi tshila nga madi. Ha fa
vhatu vhanghi nga ndala.

Vha sekanya phethu ho vhiphaho ha
u fhata. Ndi hone vha tshi ya Mukumbani
Luaname. — vhudzumbani wa dzhena
hone wo sungurhela. Ramarumo a dzula
hone u musanda wawe. U vhusa a dzama.

Ramarumo a dzama, ha dzhena
nwana wawe digegise ane mmeawe
o vha musadzi wa Madadzhe ula we a sala
Dzananwa. Mmea digegise o vha a tshi
fji Nyamutsheswa nwananyana we
Ratshitanga. Ho ngo vha na nwana kha
Madadzhe o tshilaho. Ratshiki o vhusa
a dzama. Ha dzhena Rainwedzi. Ene a
pjana na digegise nga maanda. Vha ita
vha tshi dalelani mahayani avho. Vho
vha vhe vhatu vhatihi. Zwo naka.
Nga tshifhinga itshi tshurulukuni ho
vha hu tshi vhusa Makhado nwana
wa tshikamuroho mpopu.

Rainwedzi o vha e khosi ya miswaswo
a funaho u takala. Vhuuya a bvisa
tshisiku tshihulu tsha marhele.
a longa mutavha muthihis wa tshikona
wa tshina u nga ngomu.

Nelwamondo na Rainwedzi.

Nelwamondo Maphophe nwana wa
Khwashaba ane a vha khokha
stemere, o vha o duwela u dala Jueni.
Dirwe duwaha o dala. Rainwedzi a ri:
Vhamusanda! vho no vhone tshisiku

Rainwedzi
ndi ngola
wa nyakope

tshanga kha ri ye ndi vha tandudge.
 A dzhena Rainwedzi na vhenamelo, Maphophe
 a dzhena- vho. Zwenezwo Rainwedzi a mbo
 'kwelele' 'kwelele' e nnda e dghiti!
 maphophe e ngomu a mbo boisa vhula
 vhenamelo a ri: "Namusi ndo bwa
 mushonga muhulu wa thavha".
 Lwamondo ndi vho do soko u dzhena
 thavha. Ndi vho do bwa na nnyi?
 Maphophe iwana wa Khweshaba- a- vhu-
 nyai, phidu- iwana- a- sivhavhela.
 mulauli- a- mavhada a sinavha.

Ndwa ya ^{II} Rainwedzi ya Ratsibi.
 Ratsibi a ramba vhaha mashaan
 na Tshivhulani a dia Bhikweta ha
 vhulawa muskathame iwana wa
 Tshivhase. Ha vhulawa vhatu
 vhanghi- vha phirela phanda vha
 dzhena dveni. Ratsibi a fhata Muvumoni.
 Ramarumo a ramba mmbi ya dia.

III A ramba mmbi ya dia Tshipwarapwara
 ha vhulawe Mammbe iwana wa
 Tshivhase. Shango la dovha la vhuvela la vha
 la ha mphaphuli.

IV mmbi ya Ratsibi.

Ramarumo u dia Ratsibi.

mmbi ya Ramarumo ya da dveni ya
 dzhena nga khoro. Ha pfuliwa
 Neohufuli nga misevhe mwhili.
 vha shavha vha tuwa. nga mathele
 Ramarumo a takwa phiphidi a da
 a thikha thomboni dza vhuwa

21

miserhe nga kule, na mahalo a mikasho
 a u do mwiwa musu vha tshi dzhena
 Jveni. Rasinagana iwana wa
 vuhosi a ri; mulovha ro huma khoroni.
 Namusi ri yo dzhena pfamoni ya
 Ratsibi. Ndi musu vha tshi takwa vha
 livha musanda. Ramarumo o lindela u
 pfa u ri vha ngomu pfamoni dza Ratsibi
 a kone u do takwa na halwa hawe
 ha mikasho. Rasinagana a mho dzhena
 nga vuhali naho miserhe i tshi vha
 thathela kule. Hasi musu o no dzhena
 nga khoro a pfi nga muserhe "nziriri"
 a mho dala fhasi nawo a gwadama
 a onyolwa muthanga a mho mu vha
 nga tshusa — pfumo a mho di phelela.
 Vho shavhaho vha tshi vhudza Ramarumo
 e thomboni dza Vhuwamiserhe, o
 lindela u pfa u dzhena havho, na u
 sumiswa uri zwotthe zwo kunyelela,
 nga vha de u longa khosi; a pfa vha
 tshi ri vhatshu vho leuba. Rasinagana
 na ene o vhalawa - vho!

Ramarumo a ima a imka: Tshihunguwhu
 tsho lila manzi o sala a mho di vhubla
 Phiphidi na vhatshu vhave vhe vha sala
 nae.

Maphungo manwe a Rarwedzi

Rarwedzi ngolo — Rarwedzi-muswa-
 muda-na-zwawo. O vha e na vharwa
 vhavhili vha undu khulwane vhothe.
 Shikalange wa nyatshikalanga na
 murathu Makwarela wa Matsheketsheke.
 Linwe duha a vhidza Shikalange a da.

a amba nae a ri: nae u a zwi vhone-mu
 murathu wau Makwavela u a di-vhumba
 u funa u di-ita khosi nne ndi tshi dofa.
 zwi no Shikalange a si tsha takalela
 murathu. Nga muwe musi a vhidza murathu.
 makwavela wa matheketeke wa singo wa
 Davha a ri naa vhu hosi vhu nga vha
 ha Shikalange wa mme wa mu thu fhedzi
 wa kwindi?

~~Makwavela~~ Makwavela a ri: nne ndi nga
 si vhusiwe nga wa mme wa kwindi.
 Ha ri Shikalange e Shififi, Makwavela
 e Shipwarapwara vha vhidza vhothe.
 Makwavela a pfi ene a swike vhu sibon
 fhedzi. Shikalange a da ^{matsheloni} ~~makwavela~~
 Makwavela a dzhena khosi Rainwedzi
 a sola nae. Masiri Shikalange a
 dzhenawho. Rainwedzi a ^{mu} dzumba
~~tshika~~ ~~Makwavela~~ tshirunduni tshikamboni
 Shikalange a da a dzula.

Ndi hone khosi a tshi amba na ^{Shikalange} ~~Shikalange~~
 nga u tou sola Makwavela. Shikalange
 a ri: nne ndi nne. A huna muwe.
 Ndi hone khosi a tshi ri:

"Ri kumedza Dwe Shirundu, Ravhuta
 hamhenga - vutevhedza - milomo."

U zwi pfa nga wothe.

Makwavela a tshi ri kwata tshirunduni
 Shikalange a ri nae. A mu pendemadza
 a ~~mu~~ si mu wane. A ya u mu dia
 a si mu ite tshithu a kundwa ngauri
 na ene Makwavela o vha e na vhatuka
 vhatubi vha lwaho.

Makwarela o vhusa, ha Bhirhase hu tshi
 vhusa Ramaremise we a vha o dze
 mutshekwa khaladzi a Makwarela; ngei
 tshirululuni hu tshi vhusa Mphephu risana
 wa makhado wa Revele Mpopu. ~~Li khaladzi~~
 o ramba mme nzi a tshi lwa 'na
 murathu Makwarela. Nga vhuya
 o do lwa a fa Raiwedzi a tshel
 hone. Raiwedzi o vha ene we a
 tunganedza vkafunji vha Berlin Mission
 hone ha ngo vha na maano a u
 rumela vhana pfunzoni. Na digegise
 ha ngo rumela vhana pfunzoni.
 Vho vhusa vha dzama.

Raiwedzi o dzama ha dzhena
 Makwarela we a vhusa misini ya musu
 Mphephu a tshi vhusa tshirululuni a do
 lutana na Muvhuso wa vhatu vhatshena.
 Mphephu vha na mufu.

Ho ri u dzama Makhado ha lengo
 Malise wa nwaaphunga tshirululuni.
 Mphephu na Sinthumule vha na
 kutame vha mu dia a taha a
 a shavhela Malimuha. Vha mu
 tevhele Malimuha a taha a ya
 kha vhatu vhatshena a hanyela hone.

Mphephu a dia Sinthumule
 a vhu laka vhatu vhanzhi vha
 tshi lwela zwa mita yavho. Vha lwela
 musadzi wa khoti wa lusaka lwa
 ha Ramokgopa risana wa Rasiaka.

Sinthumule a shavhela kha vhetu
 vhatshena vhe Mailas Kop na ha Cooksley.
 Vhatu vhatshena vho dia Mphephu, a

shakela Nzhelele. Vhathu vhatshena
vha vhidzisa Mbidi' wa ha Makwarela
uri a vhone zwithunya.

Ene musi o swika o sumbedzwa
zwithu zwithu zwa ulwa ngazwa.

Ha si Mphuli na Bhorhase vha do
ina na Mphephu naa?

Mbidi' a vha landulela. A vhuva
kayani. A vhudza Makosi uri vha si
dzhene kha mafungo a Mphephu.
Na Bhorhase a ine kule.

ngoko vho di-inela thungo.

Vha maroivhagi vho da na
Joubert vha ppana na makosi.

Vha dovha vha fhira vha ya
Nzhelele vha vhubaha vhatshu
vhanzhi vho fhira nga mukumbani.
he vha neva £500. Nzhelele vha
twa madwhe mararu fhedzi.

Mphephu o shakela vhubakalanga.
O vhuva o no ppana na mangesimane
nga ndwa. Mangesimane vha wa
na vha Voortrekker vhatshena vho
nanga ho. Vha swika kwane, Polokwane
na Bhitandani. Na madzimbarombe,
na mahebe vha tshi humela
murahu vha vhisisa mudi wa
Bhitandani. Vha tshi da Polokwane
Mphephu a humbela Bulala uri
a vhubahe Sintkumule. Vhafunzi
vha mu humbelela uri ha vhubawo
ndi muthu wa pfunzo. Shango ndi
la Thovhela. A litshwa.

... ..

Makwarela na Ramaremissa vho vhusa
vha tshi ppana na milayo wa murhuso
wa vhatu vhatshena. Ramaremissa o vha
a tshi takalela vhafumpi vhe khotsiawe a
vha tangedza. O tou khakhiswa fhedzi
nga mashango a vhafumpi a si tsha
vha wa u ppana narho.

Makwarela ene o ppana narho. O
takalela murhuso wa vhatu vlatshena.
Makwarela o fhata tshikolo tshihulu
a tshi itela vhana vha shango lawe.
O badelela pfunzo ya vhana vha shango
lawe. Tshikolo tshawe vhadededzi ho
badela ene mune u swika a tshi
dzama. Vhatendi' vha kereke dzothe
o vha takalela ha ngo vha shumisa
zwa madzunde awe o vha shumisa
zwi re zwa pfunzo fhedzi. Ene o
dzama nga 1926.

Ha dzhena nwana wawe Phaswana
Mphaphuli. a vhusaho zwinno.

Nzhelele hu vhusa Mbulaheni
George. Ha tshivhase hu vhusa
Ratshimphi. Tshivhase Ratshimphi ha
athu u funa pfunzo. Ha na tshikolo
tshawe tshire tshawe. Mbulaheni
na ene hana tshikolo tshawe vhukuma.

Phaswana o dovha a fhata
tshikolo u hudza tsho khotsiawe
a fhata o boisa tshede dzawe
vhukuma. O fhata tshikolo
nga 1900 i boaho khedzini yawe.
Phaswana u na vhana vha
funzwa vha fumi na vhatanu na

na muthihi'.

Mahosi Kale :- Luwhimbi' Vhubwa-dwaha.

Mahosi a Dzata: Vhukwela.

Vhukalanga: 1. Mambo

Dzata 2. Dimhanyika Dyamben Vele.

3. Masindi.

4. Tshisewe.

Muvhuso-Muraru:-

1. Rasithun Ramabulana 1. ~~Raluswilo~~ 1. Tshilala

2. Raxle-Upofu 2. ^{Luvhango} Ramarumo 2. Ratsibi

3. Makhado 3. ^{Luvhase} Lige gise 3. Ramwedzi ngolo

4. Mphaphu 4. Ramaremisa 4. Makwarela

5. Mbulaheni 5. Ratsimpfi 5. Phaswana

Arali Ragaoheli iwana wa Tshisewe
a dzhene vhuhosi ngei Dzata nzhelile,
o vha a tshi do tevhelwa nga Ravhura'.

Ulu lushaka lwo fhelelwa tshothe nga
vhuhosi ha Dzata, sa Luwhimbi o
fhelelwa nga ha Vhubwa-dwaha.

Muvhuso-muraru ndi yone yo khwathaho
Venda. Muvhuso wa Ramabulana.

Muvhuso wa Tshivhase,

Muvhuso wa Mphaphuli.

Tsumbedzo kana ndaedzo.

1. Dushaka lwa mwenali (kari)
2. Venda ndi la-vhaphis?
3. Vhukosi ha Luvhimbi
4. Thevhula ya Luvhimbi
5. U fhela ha vhukosi ha Luvhimbi
6. Dushaka lwa mhedzi lu a phendakana.
7. Luvhimbi u kuvulisa vhukosi.
8. Mutupo.
9. U da ha Dimhanyika Dzata.
10. U khakha ha Mundalamo
11. Tsharhukhulwane.
12. U sala gungupea ha Mundalamo.
13. U fhisa ha Khosi
14. Kuswitele
15. U ofha lufu.
16. U dzhena vhukosi u vhumbe khosi.
17. Mutopo wa ha Bele
18. Masindi
19. Tshisevhe
20. Dushaka lwa Dzata.
21. Muvhuso u bva miraru.
22. Mirole.
23. Ramabulana.
24. Ravele Npopu.
25. Makhado.
26. Makhado u dia Lambeni
27. Makhado u dia Vari.
28. U da ha mangesimane
29. Mafhungo manwe a Makhado.
30. Mphephu
31. Mbula heni.
32. Raluswielo Tshikhasa.

33. Mankya Tshivhase Ramarumo.
34. Tshilala
35. ~~Vhuvhi~~ ha Matshiphahula
35. Mufurha wa Tshilala na Nembkango
36. Vhuvhi ha Matshiphahula
37. Madzame ha Tshilala
38. Madadzhe
39. Vhangoni
40. Nelwamondo.
41. Ratsibi
42. Ramarumo na Ratsibi
43. Rainwedzi
44. Makwarela na Ramareniso

End: S. 21

5.27.

~~10/12~~
7/8

M. Dzivhani

family facts and names

1 a

K44/2

'Lushaka lwa munvali

Uyu mukalaha ndi ene Mbidi.

Khotsiawe ndi Tshivhase.

~~Zixixixwawwzndiz~~

Makwulu wawe ndi Nematikanga

Wa u vhidza Tshilala uri a de

u dzula Jveni. Ndi ene Makhulu

kuku washu Uyu we nda dzula

Nae henefha ndi murathu wa

khotsianga. Mmanga ndi hwana

wa ha Nyamiri-Minaka-phetho, wa

ha Ligegise Tshivhasa, ndi Masingo.

Khotsi ndi Madzivhani. Vha mutale

wa Thovhela vha tshi-~~mbva~~-vhatete,

Vha tshilavulu vha sa nwi madi

a Mutale.

Ndi nne:-

Mukhesi Stephanus Maimela Dzivhani

Rakubwanana balea-mato

Vhahulu-vha-sa-u-lata-

vha-ri-ndi-pheleha.

Nematikanga

Madzivhani

Steph. M. Dzivhani